

## บทที่ ๔

### เปรียบเทียบการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระพุทธศาสนาฝ่ายนิกายเซน

การศึกษาในบทนี้เป็นการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างกันของการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธศาสนาฝ่ายนิกายเซน มีรายละเอียดดังนี้

#### ๔.๑ เปรียบเทียบความเป็นมาของการบรรลุธรรมและชาโตริ

ความเป็นมาของการบรรลุธรรมและชาโตรินั้นน่าจะถือได้ว่าเกิดขึ้นพร้อมกับการก่อตั้งนิกายนั้นๆ โดยเถรวาทนั้นเป็นนิกายที่ถือเอาหลักธรรมคำสั่งสอนอันเป็นคำสั่งสอนดั้งเดิมตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพานมาจนถึงปัจจุบัน มีคำสั่งสอนซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงการบรรลุธรรม ที่เป็นหลักการและวิธีปฏิบัติดั้งเดิมจะต่างกันตรงที่เทคนิคการปฏิบัติของอาจารย์ผู้สอนของแต่ละสำนักส่วนการบรรลุธรรมแบบนิกายเซนนั้นเกิดกำเนิดที่ประเทศอินเดียและถูกเผยแพร่คำสั่งสอนให้แพร่หลายโดยท่านโพธิธรรม ประมาณ ค.ศ. ๕๒๐ ที่ประเทศจีน มีผู้นับถือมากในจีนและญี่ปุ่นจนถึงปัจจุบัน

ความแตกต่างกันของนิกายทั้งสองจึงต่างกันตรงการกำเนิด โดยเถรวาท ทั้งการปฏิบัติและคำสั่งสอนล้วนถือเอาตามพระไตรปิฎกอันเป็นที่บรรจุคำสั่งสอนดั้งเดิมไว้ โดยท่านพระมหากัสสปเถระเป็นผู้ริเริ่มการทำสังคายนาครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพานพระไตรปิฎกจึงเป็นสิ่งที่บรรจุวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ถึงการบรรลุธรรมแบบเถรวาท ส่วนเซนมีต้นกำเนิดที่ประเทศอินเดีย ได้แพร่หลายมาที่จีนและญี่ปุ่น โดยเฉพาะในจีน ท่านโพธิธรรมได้เผยแพร่วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงหรือบรรลุชาโตริซึ่งหัวใจหลักของนิกายนี้ได้แก่คัมภีร์ลัทธิเต๋าซึ่งเป็นคัมภีร์บันทึกคำสอนเพื่อให้บรรลุชาโตริได้รับการเผยแพร่ครั้งแรกประมาณ ปี พ.ศ. ๙๖๓<sup>๙๘</sup>

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่ามีความแตกต่างกันโดยถือหลักปฏิบัติโดยฝ่ายหนึ่งถือตามพระไตรปิฎกสืบทอดจากการทำสังคายนาครั้งแรกแต่อีกฝ่ายถือตามคำสอนของอาจารย์สืบทอดกันมา ซึ่งอาจเป็นคำตอบได้ว่าทำไมจึงมีคำว่าอาจารย์วาทและเถรวาท ความเหมือนกันนั้นคงได้แก่รูปแบบการปฏิบัติโดยอิงตาม

---

<sup>๙๘</sup> คณะอนุกรรมการฝ่ายผลิตเอกสารวิชาการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, *ตำราวิชาการ*,

สิกขาทั้ง ๓ คือ อธิสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ซึ่งล้วนแต่เป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การบรรลุธรรมทั้งสิ้นในการนี้ผู้วิจัยจะได้แสดงตารางเปรียบเทียบความเป็นมาของทั้งสองนิกาย ดังนี้

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความเป็นมาระหว่างพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับนิกายเซ็น

| พระพุทธศาสนาเถรวาท                                                                 | พระพุทธศาสนามหายานนิกายเซ็น                                                          |
|------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|
| ถือหลักปฏิบัติตามพระไตรปิฎกสืบทอดจากการทำสังคายนาครั้งแรกโดยยี่ดหลักศีลสมาธิ ปัญญา | ถือตามคำสอนของอาจารย์รุ่นสู่รุ่นสืบทอดกันมาโดยยึดหลักการเข้าถึงจิตเดิมแท้คือความว่าง |

## ๔.๒ เปรียบเทียบความหมายของการบรรลุธรรมและชาโตริ

ความแตกต่างกันด้านความหมายของการบรรลุธรรมอันเป็นศัพท์ของเถรวาท และชาโตริอันเป็นศัพท์เฉพาะของเซน ศัพท์ที่ให้เรียกลักษณะการบรรลุธรรมของเถรวาทจะใช้แตกต่างกันออกไปตามภาษาของแต่ละประเทศที่มีพุทธศาสนานิกายเถรวาทอยู่แต่ก็ยังคงความหมายของการบรรลุธรรมเหมือนกัน แต่ศัพท์ที่ใช้เรียกการบรรลุชาโตริของเซนในปัจจุบันไม่ว่าพุทธศาสนานิกายเซนจะอยู่ในประเทศอะไร ก็ยังคงเรียกลักษณะการบรรลุชาโตริว่า “ชาโตริ” เหมือนกันจะแตกต่างก็แต่ภาษาเขียน

ความเหมือนกันระหว่างการบรรลุธรรมของเถรวาทและการบรรลุชาโตริของเซนมีความหมายอย่างเดียวกันคือหมายถึงการหมดกิเลสและบรรลุธรรม ดังจะเห็นได้จาก ความหมาย และลักษณะ การบรรลุธรรมและบุคคลผู้บรรลุธรรม นับได้ว่าเป็นการหมดกิเลสและบรรลุธรรมอย่างแท้จริงดังผู้วิจัยจะได้ประมวลศัพท์อันเกี่ยวเนื่องกับความหมายของการบรรลุธรรมของทั้งสองนิกาย เป็นรูปแบบตารางเปรียบเทียบดังนี้

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบคำศัพท์อันเกี่ยวเนื่องกับความหมายของการบรรลุธรรมของทั้งสองนิกาย

| พระพุทธศาสนาเถรวาท                                                                                                                                                    | พระพุทธศาสนามหายานนิกายเซ็น                                                                                                                                        |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <div> <div>บรรลุ<br/>หลุดพ้น<br/>ดวงตาเห็นธรรม</div> <div> </div> <div> การรู้แจ้งเห็นจริงด้วย<br/>ปัญญา อันทำให้หลุด<br/>พ้นจากกิเลสอย่าง<br/>สิ้นเชิง </div> </div> | <div> <div>ชาโตริ<br/>ประราฤตติ</div> <div> </div> <div> การรู้แจ้งฉับพลัน ตื่นขึ้น<br/>จากความหลับด้วยโมหะ<br/>เป็นความสว่างไสวแจ่ม<br/>แจ้งเฉพาะตน </div> </div> |

### ๔.๓ เปรียบเทียบลักษณะของการบรรลุลหกรรมและชาโตรี

ลักษณะการบรรลุลหกรรมและการบรรลุลหชาโตรีนั้น ในที่นี้หมายถึงเอาคุณลักษณะที่บ่งบอกว่าบุคคลเช่นนั้นเป็นผู้บรรลุลหกรรม จะมีข้อสังเกตถึงความเหมือนกันและความต่างกันขึ้นอยู่กับชั้นลำดับของการบรรลุลหกรรม ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากลำดับการบรรลุลหกรรมของเถรวาท แต่ในนิกายเซ็นไม่ได้มีการลำดับการบรรลุลหกรรม ซึ่งเป็นการบรรลุลหกรรมแบบฉับพลันอย่างเดียว ลักษณะของผู้บรรลุลหกรรมของทั้งสองนิกายจึงมีข้อแตกต่างกันและเหมือนกันคือ

ลักษณะผู้บรรลุลหกรรมในนิกายเถรวาทนั้น จะสังเกตได้ตามลำดับขั้นตอนของผู้บรรลุลหกรรม คือ ในชั้นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหัตต์ ซึ่งสังเกตได้จากภาวะทางปัญญา และภาวะทางจิต ตัวอย่าง เช่น ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี<sup>๙๙</sup> เป็นเอตทัคคะด้านการบริจาคทาน เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันด้วยเหตุที่เป็นพระโสดาบันเพราะละสังโยชน ๓ อย่างข้างต้นได้ คือ สักกายทิฎฐิมีความเห็นว่าร่างกายนี้เป็นของเรา มีความยึดมั่นถือมั่นในระดับหนึ่งวิจิกิจฉา มีความสงสัยในคุณของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และศีลพทปราคาส ความถือมั่นศีลพท โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างมกมาย เห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร หรือนำศีลและพทไปใช้เพื่อเหตุผลอื่น ไม่ใช่เพื่อเป็นปัจจัยแก่การสิ้นกิเลส เช่นการถือศีลเพื่อเอาไว้ข่มไว้ดำคนอื่น การถือศีลเพราะอยากได้ลาภสักการะ เป็นต้น ซึ่งรวมถึงการหมดความเชื่อถือในพิธีกรรมที่มกมายด้วยได้ละ ๓ อย่างได้ถือเป็นคนคุณลักษณะของผู้บรรลุลหกรรมชั้นโสดาบัน

พระจุฬปันถกเถระ<sup>๑๐๐</sup> เริ่มแรกท่านบวชเป็นพระที่มีปัญญาทึบ ไม่สามารถท่องมนต์หรือเข้าใจอะไรได้เลย หลังจากท่านบรรลุลหกรรมชั้นอรหัตต์แล้ว ท่านได้ปฏิสัมพันธ์หาญาณขำนาญในการใช้มนมยิทธิ ท่านจึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้เป็นเอตทัคคะในด้านขำนาญในมนมยิทธิ เพราะเหตุที่เป็นพระอรหัตต์ เพราะละสังโยชนทั้งสิบประการ ถือเป็นคนคุณลักษณะของผู้บรรลุลหกรรมชั้นอรหัตต์

<sup>๙๙</sup> มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ธรรมนูญพฎกถาแปล ภาค ๕, พิมพ์ครั้งที่๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔-๒๑.

<sup>๑๐๐</sup> มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ธรรมนูญพฎกถาแปล ภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๐-๑๓๑.

ดังสองตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าการบรรลุนิยามในเถรวาทแบ่งเป็นชั้น ๆ ตามความสามารถในการละกิเลสของแต่ละคน พระโสดาบัน ละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นได้คือ หมดสักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา และ สีลัพพตปรามาสพระสกทาคามี ทำสังโยชน์ข้อ ๔ และ ๕ คือ กามราคะและปฏิมะให้เบาบางลงด้วยพระอนาคามีละสังโยชน์ ๕ ข้อแรกได้หมดพระอรหันต์ ละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ข้อ ซึ่งความหมายของสังโยชน์ทั้งสิบ ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ในขั้นตอนการบรรลุนิยามแล้ว

ส่วนลักษณะของผู้บรรลุนิยามในนิกายเซ็นนั้น ไม่แบ่งเป็นชั้นเหมือนเถรวาท แต่เป็นการบรรลุนิยามแบบฉับพลัน มีภาวะทางจิตและภาวะทางปัญญาสมบูรณ์เหมือนอรหันต์ในเถรวาทเพราะละอวิชชาได้ เป็นการเปลี่ยนจากบุคคลหนึ่งเป็นอีกบุคคลหนึ่งอย่างสิ้นเชิงซึ่งก็หมายถึงปุถุชนเป็นพุทธะนั่นเอง ดังนั้น เพื่อความชัดเจนในการอธิบายถึงความต่างและเหมือนกันในเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงได้แสดงตารางเปรียบเทียบดังนี้

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบลักษณะของผู้บรรลุนิยามและชาโตริ

| ลักษณะผู้บรรลุนิยามของเถรวาท                                                                                                                                                                                                           | ลักษณะผู้บรรลุนิยามของชาโตริ                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ลักษณะผู้บรรลุนิยามของเถรวาทแยกออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะภาวะทางปัญญาได้แก่ รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔, ภาวะทางจิต ได้แก่ จิตหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง, และภาวะทางการดำเนินชีวิตได้แก่ หิตประโยชน์คือทำประโยชน์เกื้อกูลแก่คนส่วนมาก | ลักษณะผู้บรรลุนิยามของชาโตริของเซ็นแยกออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะภาวะทางปัญญาได้แก่ รู้แจ้งเข้าถึงจิตหนึ่งเดียว ขจัดอวิชชาหมดสิ้น, ภาวะทางจิต ได้แก่ จิตหลุดพ้นจากอวิชชาครอบงำ สว่างบริสุทธิ์, และภาวะทางการดำเนินชีวิตได้มีชีวิตที่สงบเยือกเย็นแม้จะอยู่ท่ามกลางโลกที่เร้าร้อนก็ตามและเป็นไปเพื่อทำประโยชน์เกื้อกูลแก่คนส่วนมาก |

#### ๔.๔ เปรียบเทียบขั้นตอนการบรรลุนิยามและชาโตริ

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลขั้นตอนของการบรรลุนิยามของทั้งสองนิกาย ได้ข้อเปรียบเทียบถึงขั้นตอนการบรรลุนิยามและได้ผลการเปรียบเทียบ คือ การบรรลุนิยามในแบบเถรวาทนั้น เป็นไปตามลำดับขั้นถึงในบางครั้งเราจะเห็นว่าบางท่านพึงธรรมเทศนาครั้งเดียวก็บรรลุเป็นพระอรหันต์เลย แต่ถึงอย่างนั้น ในขณะที่ท่านพึงธรรมเทศนาอยู่ ในขณะที่ท่านพึงธรรมอยู่ กิเลสก็ถูกกำจัดไปตามลำดับ และได้บรรลุนิยามเป็นขั้นๆ จนถึงอรหันต์

ส่วนการบรรลุชาติของเซ็น ไม่มีในตำราใดบ่งบอกว่าการบรรลุชาติแบ่งเป็นลำดับขั้น แต่โดยมากเป็นแต่การบรรลุชาติแบบฉับพลัน คือจิตหลุดพ้นจากอวิชชาแล้วก็บรรลุชาติในขณะนั้น ซึ่งในข้อนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การบรรลุธรรมไม่ว่าจะในแบบของเถรวาทหรือเซ็นย่อมเป็นไปในแบบเดียวกัน คือ บรรลุไปตามลำดับๆ เหมือนการขึ้นของระดับน้ำ เพียงแต่การจัดลำดับของเถรวาทยึดเอาตามพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ของเซ็นไม่ได้จัดไว้ เพียงแต่การบรรลุชาติคล้ายกับการเพิ่มแรงดันลมในลูกโป่ง พอถึงจุดเต็มที่ลูกโป่งก็แตก การบรรลุชาติก็คล้ายกัน ผู้ปฏิบัติสะสมองค์ธรรมไปเรื่อยๆ จิตค่อยๆ บรรลุไปตามลำดับพอถึงจุดเต็มที่จิตก็หลุดพ้นจากอวิชชา ผู้ปฏิบัติก็บรรลุชาติซึ่งสามารถแสดงตารางเปรียบเทียบดังนี้

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบลำดับขั้นตอนการบรรลุธรรมและการบรรลุชาติ

| การบรรลุธรรม                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | การบรรลุชาติ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ลำดับขั้นตอนการบรรลุธรรมของพุทธศาสนาเถรวาท มี ๘ ขั้น คือ ๑. โสตาปติมรรค, ๒. โสตาปติผล, ๓. สกทาคามีมรรค, ๔. สกทาคามีผล, ๕. อนาคามีมรรค, ๖. อนาคามีผล, ๗. อรหันตมรรค, ๘. อรหันตผลโดยการปฏิบัติตามหลักของเถรวาท จิตของผู้บรรลุจะค่อยๆ ก้าวเข้าสู่มรรคผลตามลำดับ พร้อมกับการหมดสิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้ง ๑๐ บรรลุความเป็นพระอรหันต์ | ลำดับขั้นตอนการบรรลุธรรมของพุทธศาสนาเถรวาท มี ๘ ขั้น คือ ๑. โสตาปติมรรค, ๒. โสตาปติผล, ๓. สกทาคามีมรรค, ๔. สกทาคามีผล, ๕. อนาคามีมรรค, ๖. อนาคามีผล, ๗. อรหันตมรรค, ๘. อรหันตผลโดยการปฏิบัติตามหลักของเถรวาท จิตของผู้บรรลุจะค่อยๆ ก้าวเข้าสู่มรรคผลตามลำดับ พร้อมกับการหมดสิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้ง ๑๐ บรรลุความเป็นพระอรหันต์ |

#### ๔.๕ เปรียบเทียบหลักธรรมที่ช่วยให้บรรลุธรรมและชาติ

หลักธรรมที่ช่วยให้บรรลุธรรมและบรรลุชาตินั้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เปรียบเทียบจากข้อมูลในบทที่ ๒ และบทที่ ๓ ได้ข้อเปรียบเทียบที่มีความเหมือนกันและต่างกัน คือ ความเหมือนกัน คือ หลักธรรมของทั้งสองนิกายล้วนมุ่งให้ผู้ปฏิบัติถึงความหลุดพ้นจากอวิชชาเข้าถึงจุดหมายสูงสุดคือการบรรลุธรรม หลักธรรมทั้งหมดล้วนถูกบรรจุในคัมภีร์สำคัญของแต่ละนิกายและเป็นแบบเป็นแผนที่ชัดเจน มีความยืดหยุ่นสามารถนำไปใช้ให้ถูกกับจิตของแต่ละบุคคลได้

ความต่างกัน คือ หลักธรรมของเถรวาท มีความหลากหลายซับซ้อนมากกว่า และความซับซ้อนนี้เองทำให้เกิดสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นมากมาย และแต่ละสำนักก็มีแนวคิดและเทคนิคในการการปฏิบัติธรรมแตกต่างกันออกไป จึงเป็นเหตุให้มีการวิจารณ์เปรียบเทียบการปฏิบัติระหว่างสำนัก

เกี่ยวกับเทคนิควิธีการในการปฏิบัติส่วนหลักธรรมของเซ็นเป็นลักษณะสอดแทรกในวิธีปฏิบัติที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับผู้เป็นอาจารย์จะเลือกวิธีปฏิบัติแบบไหนให้เหมาะสมกับศิษย์แต่ละคน ด้วยการที่มีวิธีการปฏิบัติที่ไม่หลากหลาย จึงไม่เกิดการเปรียบเทียบวิธีปฏิบัติแต่ละสำนัก

อย่างไรก็ดีหลักธรรมและวิธีปฏิบัติของทั้งสองนิกายก็ล้วนแต่มุ่งไปสู่การละอวิชชาบรรลุมรรคผลด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งสามารถแสดงตารางเปรียบเทียบดังนี้

ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบหลักธรรมที่ช่วยให้บรรลุธรรมและบรรลุชาโตริ

| เถรวาท                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | เซ็น                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| หลักธรรมที่ช่วยให้บรรลุธรรมของเถรวาทเรียกว่า โปธิปักขิยธรรมมี ๓๗ ประการ คือสติปัฏฐาน ๔, สัมมปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗, มรรคมรรค ๘ ซึ่งทั้ง ๓๗ ข้อนี้ท่านก็ได้แยกเป็นหมวดหมู่อันเหมาะสมแก่การเลือกปฏิบัติ แต่ก็เชื่อมโยงถึงกัน ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอดแทรกวิธีการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมของพุทธศาสนาเถรวาท | หลักธรรมที่ช่วยให้บรรลุชาโตริ คือ การตั้งใจปฏิบัติในวิธีการอันนำไปสู่การหลุดพ้น เรียกว่า การปฏิบัติเซ็นมี ๓ วิธี คือ ซาเซ็น หมายถึง การนั่งขัดสมาธิอย่างสงบและเพ่งสมาธิ, ชันเซ็น หรือ วิธีการแห่งโกอัน ได้แก่ การแก้ปริศนาธรรม, มือนโดคือการถามและการตอบอย่างอย่างทันทีทันใด |

#### ๔.๖ เปรียบเทียบตัวอย่างบุคคลผู้บรรลุธรรมและชาโตริ

ด้วยบุคคลผู้บรรลุธรรมของเถรวาทและผู้บรรลุชาโตริของเซ็นตามที่ถูกผู้วิจัยได้นำมาแสดงไว้นั้นเป็นแต่เพียงยกมาแค่บางท่าน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความต่างและเหมือนกันด้านภาวะทางปัญญาและภาวะทางจิตของแต่ละท่าน ความต่างกันเราจะเห็นได้ว่าระหว่างบุคคลทั้งสองนิกายนี้มีความต่างกันด้านยุคสมัยและลักษณะการบรรลุที่ต่างกัน

ด้านเถรวาทผู้วิจัยได้นำเอาบุคคลผู้บรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพราะเป็นตำราหลักของฝ่ายเถรวาทและประวัติการบรรลุธรรมของแต่ละท่านก็ชัดเจนในด้านการบรรลุธรรม ซึ่งการบรรลุธรรมก็เป็นไปในลักษณะเป็นไปตามลำดับขั้นตอนอย่างชัดเจนตามลำดับของกิเลสธรรมที่ถูกกำจัดออกไป ส่วนฝ่ายนิกายเซ็นนั้น ในตำราสำคัญจะไม่ได้แสดงประวัติของท่านเหล่านั้น เป็นแต่เพียงบรรจุหลักธรรมที่สำคัญเอาไว้ ส่วนประวัติต่างๆจะมีในหนังสือปลีกย่อยที่แสดงถึงการบรรลุชาโตริและมีประวัติท่านเหล่านั้นประกอบ การบรรลุของแต่ละท่านก็เป็นไปในลักษณะฉับพลัน ตามคุณลักษณะการบรรลุธรรมแบบเซน

ด้านความเหมือนกันนั้นแต่ละท่านล้วนสามารถกำจัดอวิชชาได้ อันเป็นเหตุให้ถึงความรู้แจ้งและบรรลุลุธรรมขั้นสูงสุดในพุทธศาสนาสมบูรณ์ด้วยภาวะทางปัญญาและภาวะทางจิตที่เป็นคุณลักษณะของพระอรหันต์ด้วยความเหมือนกันและต่างกันดังกล่าวนั้น เพื่อความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้เสนอตารางเปรียบเทียบดังนี้

ตารางที่ ๖ เปรียบเทียบบุคคลผู้บรรลุลุธรรมและชาโตริ

| ที่ | นามผู้บรรลุลุธรรม                                                                                                                                          | ที่ | นามผู้บรรลุลุชาโตริ                                                          |
|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|------------------------------------------------------------------------------|
| ๑   | พระอัญญาโกณฑัญญะได้ฟังธรรมเทศนาชื่อธัมมจักกัปปวัตตนสูตรบรรลุลุธรรมขั้นโสดาบัน หลังจากนั้นได้ฟังธรรมเทศนาชื่ออนัตตลักษณะสูตรได้บรรลุลุธรรมขั้นพระอรหันต์    | ๑   | พระอัยคเณยบรรลุลุชาโตริด้วยการปฏิบัติเช่นแบบมือนโด(การถามตอบอย่างทันทีทันใด) |
| ๒   | พระสารีบุตรเถระได้ฟังธรรมจากพระอัสสสิเถระได้บรรลุลุธรรมขั้นโสดาบันหลังจากนั้นฟังธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ที่ฉนขปริพาชกได้บรรลุลุธรรมเป็นพระอรหันต์ | ๒   | พระเคียวเงนบรรลุลุชาโตริด้วยการปฏิบัติเช่นแบบซันเซ็น(การแก้ปริศนาธรรม)       |
| ๓   | พระจุลบันถกได้บรรลุลุพระอรหันต์ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน                                                                                                 | ๓   | พระอิกคิว บรรลุลุชาโตริด้วยการปฏิบัติเช่นแบบซาเซ็น(การนั่งสมาธิ)             |

## ๔.๗ สรุป

การบรรลุลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจะเป็นไปตามลำดับขีดความสามารถแต่ละท่านว่าจะละกิเลสโดยเฉพาะสังโยชนได้มากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับบารมีธรรมที่สั่งสมมาความบากบั่นพยายามของผู้ปฏิบัติเอง เมื่อผู้ปฏิบัติเพียรพยายามตามหลักโพธิปักขิยธรรมแล้ว จิตของผู้ปฏิบัติจะนุ่มเข้าไปเพื่อการตรัสรู้เท่านั้น กิเลสจะค่อยลดลง และจะบรรลุมรรคผลตามจำนวนของสังโยชนกิเลสที่ถูกขจัดไปตามลำดับ จนกิเลสหมดสิ้นไปทำลายอวิชชาได้ในที่สุด จึงจะบรรลุลุความเป็นอรหันต์

การบรรลุลุชาโตริในพุทธศาสนานิกายเซ็นนั้น จะเป็นไปในลักษณะฉับพลัน ขึ้นอยู่กับการสั่งสมอบรมปฏิบัติตามหลักปฏิบัติเช่นในความดูแลของผู้เป็นอาจารย์ อาจารย์แต่ละท่านจะเลือกสรรวิธีการให้เหมาะกับศิษย์แต่ละคน เมื่อถึงความแก่กล้าขององค์ธรรมที่ผู้ปฏิบัติสั่งสมมาเรื่อย เหมือนการเติมเต็มของน้ำในภาชนะ เมื่อมีคนวางก้อนหินลงในภาชนะน้ำก็ยอมทำให้น้ำล้นทันที การล้นของ

น้ำท่วมน้ำก็เปรียบกับการบรรลุนิพพาน เมื่อองค์ธรรมของผู้ปฏิบัติถึงจุดสูงสุด ทันใดนั้นจิตก็จะหลุดพ้น  
จากอวิชชาบรรลุนิพพาน